

שפה וזהות בבית – ג'יימס פול ג'י | תקציר מעובד של מאמר¹

אוריינות מישרים: מודעות לרב תרבותיות

המאמר מציג שלוש דוגמאות שונות בהן באות לידי ביטוי מיומנויות אורייניות של ילדות וילדים הנרכשות בבית. כל הדוגמאות מקדמות במידות שונות את המוכנות והמסוגלות של הילדים לרכוש את הקריאה. שלושתן מבטאות את העולם האישי ואת התרבות הביתית של הילדים, אך לא כולן זוכות לאותה הערכה בבית-הספר. כך נפגעת היכולת של חלק מהילדים להתקדם ברכישת האוריינות השפתית בבית הספר.

אבות טיפוס מוקדמים של שפה אקדמית

ניבים ייחודיים של השפה הם טכנולוגיות - כמו טלפון או מחשב – כלים המאפשרים לנו "לעשות דברים". בהתפתחות שפה ויכולות אורייניות אנחנו מתעניינים בפרקטיקות חברתיות; באופנים שאנשים משתמשים בבית בשפה דבורה וכתובה כשהם עושים דברים יחד. באופן מיוחד אנחנו מתעניינים באיזה אופן הפרקטיקות האלה תורמות בהמשך או לא תורמות ללמידה אקדמית, המתחילה בביה"ס.

ג'י מתאר מקרה שבו ילדה בת חמש "מקריאה" סיפור שהיא ממציאה לאחותה ולאימה ומחקה כך התנהגות מוכרת בבית. הילדה מתייחסת לאירוע שקרה באמת (ריב בין בניי לבנות ביום ההולדת שלה) והופכת אותו לאירוע "ספרותי" כשהיא מנסחת אותו כסיפור (מתבטא במשל, בחזרות, בתיאור הנוף המקביל לרגשות, מתן כותרת לסיפור ועוד) ומחקה גם התנהגות ופרוזודיה של הקראת סיפור המוכרת לה ("אתם יכולים לעקוב מהספר שלכם כשאני מקריאה", "היה כיף, נכון?").

באירוע הזה ילדה, שעדיין לא יודעת לקרוא, מתנסה בניב אקדמי (ספרותי) ובאירוע המתאים לבית הספר כחלק מתרגול הזהות המשפחתית שלה; אימה ואחותה הגדולות מקריאות סיפורים. היא מתרגלת זאת כי היא לומדת מההתנסות היומיומית בבית ש"אנשים כמונו" עושים ומעריכים "דברים כאלה". במקרה, זה גם מה שנעשה ומוערך בבית הספר. הילדה מתחילה לזהות את הקשרים בין

נקודות למחשבה:

- איזו תרבות ביתית מבטא ה"משחק" הזה?
- אילו כישורים אורייניים באים בו לידי ביטוי?
- איזה משוב תקבל לדעתכם הילדה אם תדגים אותו בבית הספר?

פעולות בית ספריות לפעולות הרלבנטיות לזהות שלה.

דוגמא אחרת היא על תלמיד כיתה א' שלמד לקרוא ותרגל קריאה בגלל אהבתו למשחק פוקמון מבוסס מחשב. בהתחלה, מאחר שהילד לא יכול היה לקרוא את ההדרכות המורכבות של המשחק, האם הקריאה לו הכל תוך כדי משחק משותף. לצורך התקדמותו בשלבי המשחק הילד נחשף לטקסטים הרבה יותר מורכבים מהטקסטים של לימוד הקריאה בכיתה, כך שהלמידה שלו בבית הספר היתה שולית לעומת החשיפה והתרגול של קריאה, אליה נחשף בבית בלי הוראה מפורשת.

¹ Gee, J. P. (2004). Language and Identity at Home. *Situated Language and Learning*. New York: Routledge.

במשחק הפיקמין הילד נכנס לנעליו של קפטן אולימר, שנחת בטעות על כוכב לא מוכר, לאחר שכוכב שביט התנגש בחללית שלו והוא נאלץ לאסוף בזמן מוגבל את כל חלקי החללית שהתפזרו על הכוכב. לצורך כך עליו להתיידד עם תושבי הכוכב. תוך כדי משחק, רמות המשחק עולות, השלבים הופכים למאתגרים יותר ויותר והילד מתאר בקול רם לאימו ולאביו את השינוי בנוף ובצבעים המעידים על רמת האתגר העולה ותוהה אם יוכל לעמוד במשימה.

נקודות למחשבה:

- אילו מיומנויות רוכש הילד מלבד ההצלחה במשחק?
- איך המיומנויות האלה משרתות אותו בבית הספר?

הילד מחליט על אסטרטגיה: לאסוף עוד קצת חלקים של החללית באזור החדש ולחזור לאזור הקודם (לרמה הקודמת), שהיה קל ונעים יותר. כלומר, לילד יש כבר שפה לדבר בה על תהליכי החשיבה שלו, לתאר מערכות מורכבות (של יחידות במשחק) ואת היחסים בין חלקים שונים בתוך המערכת המורכבת הזו.

לילדים האלה יש התנסויות רבות עם "סוגי שפות" שונות (ניבים) המחוברים לדפוסי חשיבה שונים – סוגים של שפה וחשיבה ש"משתלמים" מאוד בבית הספר וככל שהילד גדל.

Child: Pancakes away. Duh duh stomach.
Mother: Pancakes away in the stomach, yes, that's right.
Child: Eat apples.
Mother: Eating apples on our pancakes, aren't we?
Child: On our pancakes.
Mother: You like apples on your pancakes?
Child: Eating apples. Hard.
Mother: What? Hard to do the apples, isn't it?
Child: More pancakes.
Father: You want more pancakes?
Child: Those are daddy's.
Father: Daddy's gonna have his pancakes now.
Child: Ne ne one a daddy's. Ne ne one in the plate. Right there.
Father: You want some more on your plate?

החשיפה לפרקטיקות שיח מסוג זה מתחילה עוד קודם. מצורפת דוגמה לשיח של אם עם ילד בין שנתיים וחמישה חודשים. האמא מרחיבה את המילים המצומצמות שבאמצעותן הילד מנסח "משפט". באמצעות השיחה הילד לומד בין השאר לנסח משפטים שלמים ולכלול תיאורים.

אחד המאפיינים של שפה אקדמית/בית ספרית היא היכולת להרחיב על נושא אחד באופן מפורש – זהו הבסיס לכתיבה אקדמית. אולם, השיחה בבית בין האם לילד לא נעשית כדי ללמד מיומנויות בדרך כלל אלא כדי לחבר לערכים, לעודד מוטיבציות שונות, להתחבר לאנשים ולראות נקודות מבט שונות – כולם חשובים יותר מהמיומנויות הטכניות.

שפה טובה שאינה משתלמת בבית הספר

ג'י מצרף דוגמה שלישית של סיפור על ילדה בכיתה א' מבית אפרו־אמריקאי. הסיפור בנוי באופן אחר מהסיפור המוכר בתרבות המערבית: הסיפור בנוי כמו שירה בעל פה: בתים המורכבים מ-2-4 שורות קצרות עם סימן ווקלי (an) להתחלת שורות, חזרתיות במבנה בין השורות (כמו פסוקים בשירה תנכ"ית) שמאפשרת לומר את השורות באותו הקצב, חזרתיות בסופי או בתחילת השורות, לעיתים עם חריזה ולפעמים הדפוס מורכב יותר (א,ב,א,ב).

התבוננות רחבה יותר בסיפור מאפשרת לזהות "אפיזודות": פתיחה, ההכנות ליום ההולדת של סבתא, הערב לפני, היום עצמו ולבסוף הערכה של הסיפור – מדוע הסיפור ראוי לסיפור: הסבתא מתנהגת כמו ילדה קטנה, ולמרות שכל בנות המשפחה מכינות לה עוגות היא זוללת אותן, מצהירה אילו עוגות היא לא אוהבת (גבינה) ובסוף תחגוג עם עוגה ממאפייה. למרות ההתנהגות של

הסבתא אף אחד לא נוזף בה וכל הזמן מכינים לה עוד ועוד עוגות, שהיא זוללת לפני המסיבה. הסיפור מתייחס באופן מורכב בין השאר לערכים כמו כבוד לגיל ומשפחתיות, וכן את הבעיה שמטרידה את הילדה - הסבתא, האחראית על שימור המסורת המשפחתית, בועטת במשפחה ובמסורת בה ולא נענשת.

למרות שהילדה משתמשת בשפה מורכבת ומבטאת בעיה משפחתית-תרבותית בסיפור, לא פחות מהסיפור של הילדה המספרת על הריב ביום ההולדת, הסיפור שלה לא מתוגמל בבית הספר. המורה מרגישה שהיא "מקשקשת". בדרך כלל היא גם עוצרת אותה לפני פסקת "ההערכה" כשהיא חושדת שהילדה מתחילה עם סיפור אחר. המורה לא מצליחה לזהות את המבנה הסיפורי שהילדה מביאה עימה מהבית.

התלמידה הזו מתחילה את החניכה שלה לשפה אקדמית רק בכיתה ד'. עד אז היא עסוקה בבית הספר בקידוד, לא נחשפת מספיק לטקסטים העשירים (ספרותיים ועיוניים המהווים בסיס לכתיבה ולקריאה בכיתות הגבוהות), והמטען האורייני שלה נדחה כלא רלוונטי.

קריאה וזהות

כיצד למידה, זהות ועוני או דיכוי שזורים זה בזה?

לאחר ביטול ההפרדה הגזעית בארה"ב, נסגר במהרה יחסית (כ-20 שנה) הפער שהיה קיים בין אפרו־אמריקאים ולבנים במבחני IQ וקריאה. סגירת הפער התרחשה בתקופה של אינטגרציה גבוהה בבתי הספר. עם הפסקת האינטגרציה והפיכת המערכת לסגרגטיבית, נותר הפער בעינו ומאז הפסיק להצטמצם. מדוחות הקריאה האמריקאיים עולה, כי בערך ממחצית כיתה ג' הפער בין הישגי התלמידים האפרו־אמריקאים והלבנים בקריאה הולך ומתרחב, בלי קשר לרמת הקריאה הראשונית של התלמידים ומידת השליטה שלהם במיומנויות הבסיס. המיקוד בבתי הספר החלשים בחיזוק מיומנויות הקריאה הבסיסיות (דיוק, שטף בעיקר) על חשבון טיפוח שיח העשיר בכיתות וחשיפה לסביבה אוריינית עשירה, אחראי ככל הנראה להתרחבות הפערים בין האוכלוסיות.

הקשר לגזענות וכוח - ילדים לא יזדהו ואפילו יתנגדו למורים ולבתי ספר שהם מזהים כעוינים, כמנוכרים לזהות הביתית שלהם או כמדכאים אותה: למידה ממוקדת בזהות ובהזדהות. אם אנשים חוששים בתהליך הקריאה שהזהות שלהם תתפס באופן סטראוטיפי או תישפט, איכות הקריאה שלהם מדרדרת. (קלוד סטיל מדגים זאת על תלמידי קולג' שאיכות הקריאה שלהם נפגעת כאשר נרמז בשאלות במתמטיקה שאפרו-אמריקאים או נשים טובים.ות פחות במתמטיקה).

חיוני אם כן להבטיח כי תלמידים ירגישו שייכים לקבוצה החברתית שהם לומדים ומוערכים בה - הם וזהותם. כל למידה רגישה לכך ותהליכי הקריאה שהם תהליכים תרבותיים בבסיסם, רגישים לכך במיוחד. תלמידים לא יכולים לחוש כך אם איכויות התוכן והמבנה של השיח/הכתיבה/הסיפור שהם מביאים מהבית לא מוערכות או שמתעלמים מהן.

נקודות למחשבה:

- איזו תרבות ביתית מבטא הסיפור הזה?
- אילו כישורים אורייניים באים בו לידי ביטוי?
- איזה משוב תקבל הילדה אם תדגים אותו בבית הספר?

איך לעודד למידת שפה מבוססת זהות:

- לעודד את התלמידים לשתף בעל פה בסיפורים מחייהם
- לגלות סקרנות אמיתית להבין את המשמעות של הסיפור עבור הילד
- ליזום תהליכים בהם הילדים יכתבו את הסיפורים, ישתפו עמיתים ולהשתמש בסיפוריהם כטקסטים בכיתה